

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПРАКТИКУЮЧИХ ПСИХОЛОГІВ FEATURES OF VALUE ORIENTATIONS OF PRACTICE PSYCHOLOGISTS

У статті представлено дослідження ціннісних орієнтацій практикуючих психологів, які мають різний стаж роботи. Досліджено значимість термінальних та інструментальних цінностей, а також визначено пріоритетність професійно значущих цінностей, які безпосередньо стосуються професії психолога. З'ясовано, що для респондентів, незважаючи на стаж роботи, найбільш значимою серед термінальних є цінність «здоров'я», найменше значення набувають цінності «розважливості» та «естетичного задоволення». Серед інструментальних цінностей домінуючими є «вихованість» та «освіченість».

З'ясовано, що серед професійно значимих термінальних цінностей найбільшого значення у психологів набуває цінність «цікава робота», найменшого – «щастя для всіх». У процесі трудової діяльності психологів підвищується ранг цінності «суспільне визнання», водночас, знижується ранг цінності «творчість». Помітне зниження рангу цієї цінності відбувається у психологів закладів освіти зі стажем роботи від 5 до 10 років, найбільш вираженим воно є у психологів освітніх закладів, які мають стаж роботи більше 11 років. Також помітні зміни щодо зменшення значимості цінностей «пізнання» та «продуктивність життя».

Найбільш вираженими серед професійно значимих інструментальних цінностей є цінності «освіченість» та «відповідальність», а найменш значимими – «терпимість до поглядів і думок інших», «раціоналізм» та «чуйність». У процесі професійної діяльності у психологів закладів освіти зі стажем роботи від 5 до 10 років децю підвищується ранг цінностей «терпимість до поглядів і думок інших» та «раціоналізм», знижується ранг цінності «чуйність». У психологів зі стажем роботи більше 11 років проявляється підвищення цінності «чуйність», а цінності «терпимість до поглядів і думок інших» та «раціоналізм» зменшуються.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, професійна діяльність, термінальні цінності, інструментальні цінності.

The article presents a study of the value orientations of practicing psychologists with different work experience. The importance of terminal and instrumental values was studied, as well as the priority of professionally significant values, which directly relate to the profession of a psychologist, was determined. It was found that for the respondents, regardless of length of service, the value of "health" is the most significant among the terminal values, while the values of "prudence" and "aesthetic satisfaction" are the least important. Among the instrumental values, "education" and "education" are dominant.

It was found that among the professionally significant terminal values of psychologists, regardless of length of service, "interesting work" is the most important, and "happiness for everyone" is the least important. In the process of work of psychologists, the rank of the value of "social recognition" increases, along with this, the rank of the value of "creativity" decreases. A noticeable decrease in the rank of this value occurs among psychologists of educational institutions with work experience of 5 to 10 years, it is most pronounced among psychologists of educational institutions who have work experience of more than 11 years. There are also noticeable changes regarding the decrease in the importance of the values "cognition" and "life productivity".

Among the professionally significant instrumental values, the values "education" and "responsibility" are the most pronounced, and the least significant are "tolerance to the views and opinions of others", "rationalism" and "sensitivity". In the process of professional activity, the value rank of "tolerance to the views and opinions of others" and "rationalism" of psychologists of educational institutions with work experience of 5 to 10 years increases somewhat, and the value rank of "sensitivity" decreases. Psychologists with more than 11 years of experience show an increase in the value of "sensitivity", while the value of "tolerance to the views and opinions of others" and "rationalism" decrease.

Key words: values, value orientations, professional activity, terminal values, instrumental values.

УДК 159.9-051

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.25>

Дяченко В.А.

к.психол.н.,
доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології
Національний університет
"Чернігівський колегіум" імені
Т.Г. Шевченка

Мунасіпова-Мотяш І.А.

к.біол.н.,
доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології
Національний університет
"Чернігівський колегіум" імені
Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми. Вивчення особливостей ціннісних орієнтацій психологів закладів освіти у процесі їх професійної діяльності обумовлюється, на наш погляд, низкою причин: по-перше, ціннісні орієнтації особистості являються однією з важливих загальнонаукових проблем, їх значущість визначається тим, що вони виконують функції регуляторів поведінки та виявляються у всіх областях людської діяльності, у тому числі й професійній; по-друге, для кожної певної професійної групи характерний свій сенс діяльності, своя система цінностей. Успішність професійної діяльності, розвиток професіонала багато в чому залежить від наявності або відсутності діяльнісно-сислової єдності, яка полягає у відповідності професійних та особистісних

цінностей. Вказана проблема стає особливо актуальною при дослідженні професії практичного психолога, функції якого досить специфічні та різноманітні.

Існує безліч визначень поняття «цінності», що мають як загальний, дуже широкий сенс, так і зводять це поняття до одного з явищ мотиваційного процесу.

У більш загальних визначеннях поняттю «цінності» може надаватися декілька значень, залежно від конкретного аспекту. А.В. Сірий, М.С. Яницький [5, с. 38] указують на два основні значення поняття «цінності»: а) цінності в сенсі об'єктивно існуючих предметів, подій, ідей, властивостей матеріальних та духовних продуктів; б) цінності в сенсі значущості для індивіда.

С.М. Возняк, В.І. Кононенко поняття “цінність” розглядають як близьке до поняття “значущість”. Тобто, цінністю можна вважати все те, що може цінувати особистість, що є для неї значущим і важливим. У цьому контексті йдеться про роль, яку предмет чи явище може відігравати в життєдіяльності людей для забезпечення їхніх потреб, інтересів [1, с. 10]. При цьому цінності набувають значущості, якщо їх розглядати як феномен людського буття у взаємозв'язку з діяльністю та її результатами [7, с. 15].

На думку Ю.А. Шерковина цінності у відношенні до індивідуальної свідомості знаходяться в двоякому значенні: вони відображені в ній як значення, що мають для індивіда певний сенс, а також цінності стають фактором свідомості завдяки досвіду. Оскільки природа досвіду соціальна та одночасно індивідуальна, цінності також набувають подвійного характеру. Вони соціальні, оскільки обумовлені досвідом у зв'язку з положенням людини в суспільстві, системою виховання, системою засвоєних нею від суспільства та груп значень, і одночасно індивідуальні, оскільки в них зосереджений неповторний життєвий досвід цієї особистості, своєрідність її інтересів і потреб, її звичок та засвоєних типів поведінки [6, с. 137].

Аналізуючи результати досліджень О.В. Ямницький вказує на низку важливих функцій цінностей в житті особистості: когнітивну (критерії самооцінки, самоусвідомлення, детермінація пізнання людиною соціального довкілля); регулятивну (регуляція поведінки, взаємовідносини з іншими і вибір смислів життєдіяльності); мотиваційну, що сприяє формуванню смислової сфери особистості, віддзеркалюється у ціннісних орієнтаціях і виступає підґрунтям вибору професійної діяльності [7, с. 16].

У професійній діяльності ціннісні орієнтації розглядаються як центральна ланка, оскільки вони детермінують загальне ставлення особистості до своїх професійних цілей, завдань та вимог, а також сприяють її подальшій професійній самореалізації. [3, с. 210]. Саме ціннісні орієнтації регулюють, визначають і спрямовують професійну діяльність, надають їй вартості, що містить зміст, формуючи при цьому способи самоактуалізації та професійну позицію фахівця [7, с. 25].

Н.П. Максимчук розглядає професійно-ціннісні орієнтації як загальну спрямованість суб'єкта на діяльність і певні цінності. В їх структурі виокремлюють структурні компоненти, що характеризують суб'єкта як професіонала, зокрема: спрямованість особистості та орієнтації на діяльність, що визначаються рівнем розвитку стосунків і соціальних чинників особистості [2, с. 21].

Необхідно відзначити, що процес формування ціннісних орієнтацій і професійна діяль-

ність взаємно детерміновані. З одного боку, відношення до професійної діяльності на думку А.В. Сірого формується на основі системи особистісних сенсів людини, обумовлених минулим досвідом; з іншого боку, професійна діяльність діє на систему ціннісних орієнтацій особистості. Вітчизняні та зарубіжні дослідники відзначають, що соціально-економічні, політичні зміни в суспільстві, а також професійна діяльність спричиняють за собою зміни системи цінностей суспільства, соціальних груп, окремої особистості. Мінливість суб'єктивних цінностей та смислових переваг пов'язана з об'єктивністю реального процесу життя індивіда і суспільства, в якому система цінностей виявляється, і які є їх віддзеркаленням. Вони осмислюється та оцінюється в процесі навчання, в процесі вироблення особистісної і професійної позиції, в процесі усвідомлення етичних норм, а також в самій професійній діяльності [5, с. 44].

Тому, важливим аспектом являється вивчення професійно-важливих цінностей спеціаліста, що мають динамічний характер і залежать від ряду чинників, одними з яких виступають досвід та стаж професійної діяльності.

Метою роботи є дослідження особливостей ціннісних орієнтацій психологів загальноосвітніх навчальних закладів, які мають різний стаж професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження проводилось серед психологів закладів освіти Чернігівської області (м. Чернігів, м. Прилуки, м. Ніжин) які мають різний досвід практичної діяльності.

Загальна кількість досліджуваних становить 103 особи, серед яких 33% практичних психологів зі стажем роботи від одного до чотирьох років, 32% психологів з практичним досвідом роботи від п'яти до десяти років та 35% психологів, які мають стаж роботи більше одинадцяти років. Вік респондентів складає від 21 до 63 років.

Для встановлення особливостей ціннісних орієнтацій психологів з різним стажем роботи, ми використовували методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

На першому етапі ми проранжували ціннісні орієнтації серед психологів з різним стажем роботи.

Для психологів освітніх закладів, які мають стаж роботи від 1 року до 4-х років домінуючими є «здоров'я» 68%, «щасливе сімейне життя» 68%. До найбільш значимих цінностей досліджуваних, відноситься і «любов», яка становить 78%. Серед найменш значимих цінностей це «щастя для всіх» – 34%. «Естетичне задоволення» також посідає одне з останніх місць та становить 27%. Наступну позицію займає «розважливість» – 19%. Серед інстру-

ментальних цінностей респондентів найбільш домінуючими є «вихованість» – 65% та «освіченість» – 65%. Найменш важливе значення для них має «розважливість» і «непримиренність до недоліків у собі та в інших» – 15%.

У психологів з практичним досвідом роботи від 5 років до 10 років на першому місці серед термінальних цінностей знаходиться «здоров'я», тобто воно для них є найбільш значимим та становить 86%. Наступну позицію займає «щасливе сімейне життя», питома вага якого є 74%. Третє місце посідає «любов» – 68%. «Щастя для всіх» та «розважливість» для респондентів складають по 32%. «Естетичному задоволенню» досліджувані відводять останнє місце – 29%.

Найбільш домінуючими серед інструментальних цінностей респондентів є «вихованість» – 72%. Майже таке ж значення для них має й цінність «життєрадісності», відсотковий вираз якої 71%. Наступну позицію посідає «освіченість» – 64%. Працьовитість, продуктивність в роботі, в житті досліджуваних відіграють не головну роль, так як «ефективність у справах» становить 46%. На наступному місці знаходяться «високі запити» – 30%. Цінності «непримиренності до недоліків в собі в інших» респонденти відводять останнє місце – 23%.

У психологів освітніх закладів, які мають стаж роботи одинадцять та більше років серед термінальних цінностей найбільш значимими є «здоров'я» – 88%, «щасливе сімейне життя» – 77% та «любов», що становить 67%. Серед найменш значимих цінностей респонденти виокремлюють «щастя для всіх» – 32%, за ним йде «естетичне задоволення», питома вага яких 31% та останнє місце посідає «розважливість», що становить 27%.

Серед інструментальних цінностей досліджувані виокремлюють як найбільш важливі «вихованість», яка складає 72%, «життєрадісність» – 69% та «освіченість», відсотковий вираз якої 68%. Одне з останніх місць респонденти відводять цінності «ефективності у справах» – 45%. Можна припустити, що високі домагання від життя, прагнення до високих досягнень не характерні для досліджуваних, оскільки цінності «високі запити» становлять 36%. «Непримиренність до недоліків у собі та в інших» займає останнє місце – 20%.

Отже, проаналізувавши отримані результати можна побачити, що для респондентів не зважаючи на стаж роботи найбільш значимими серед термінальних являється цінність «здоров'я», найменше значення набувають цінності «розважливості» та «естетичного задоволення». Серед інструментальних цінностей, домінуючими є «вихованість» та «освіченість», на останньому місці у досліджуваних завжди знаходиться «непримиренність до недоліків у собі та в інших». Разом з тим, зі збільшенням

стажу роботи спостерігається незначне підвищення цінностей «естетичного задоволення» та «вихованості», а також зменшення цінностей «любов» та «щастя для всіх».

Наступним етапом дослідження була оцінка вираженості термінальних професійно важливих цінностей практичних психологів з різним стажем роботи.

Методом експертних оцінок У.Л. Морозовська виокремила одинадцять цінностей, які безпосередньо стосуються професії психолога, тобто професійно-значущі цінності, а саме: термінальні ціннісні орієнтації – цікава робота, творчість, щастя для всіх, продуктивне життя, пізнання, суспільне визнання; інструментальні ціннісні орієнтації – освіченість, терпимість, чуйність, відповідальність та раціоналізм [4, с. 9].

У психологів освітніх закладів, які мають стаж роботи від 1-го року до 4-х років цінність «цікава робота» займає четвертий ранг, що складає 67%. «Продуктивність життя» знаходиться на одинадцятому місці, відсотковий вираз якого 46%. Можливість розширення свого кругозору, освіти, загальної культури, можна припустити, не завжди має для досліджуваних важливе значення, оскільки цінності «пізнання» вони відводять одинадцяте місце – 46%. Наступну позицію, тринадцяту займає «творчість», яка становить 42%. «Суспільне визнання», тобто повага від людей, колективу знаходиться на чотирнадцятому рангу, що складає 37%. Цінності «щастя для всіх» респонденти відводять п'ятнадцяте місце – 34%.

Для психологів з практичним досвідом роботи від 5-ти років до 10-ти років значення цінності «цікава робота» припадає на четвертий ранг, що становить 65%. Бажанню реалізувати свої сили та здібності в повній мірі, тобто цінності «продуктивність життя» досліджувані приділяють одинадцяте місце, питома вага якого 48%. Наступний ранг, дванадцятий у респондентів займає цінність «пізнання», яка складає 47%. Значення «суспільного визнання» перебуває на чотирнадцятому рангу – 37%. Цінності «творчості» респонденти розташовують на п'ятнадцятому місці, яке складає 36%. Досліджувані не завжди сприймають розвиток і вдосконалення людей, усього народу, людства в цілому, як умову власного благополуччя, так як цінність «щастя для всіх» знаходиться на шістнадцятому місці та становить 32%.

У психологів освітніх закладів, які мають стаж роботи одинадцять та більше років цінність «цікава робота» продовжує залишатись на четвертому місці – 68%. Значення поваги від людей, колективу, колег і товаришів по роботі, тобто цінності «суспільне визнання» респонденти приділяють десятий ранг, що складає 54%. Цінність «продуктивне життя»

знаходиться на тринадцятому місці, відсотковий вираз якого 42%. Можна припустити, що прагнення розширити свій кругозір, освіту, загалом культуру, інтелектуальний розвиток, не відіграє в житті досліджуваних головну роль, оскільки «пізнання» знаходиться на чотирнадцятому місці та становить 41%. Значення цінності «щастя для всіх» знаходиться на п'ятнадцятому місці – 36%. Цінність «творчості» знаходиться на сімнадцятому місці, питома вага якого 30%, напевно респондентам не характерна творча діяльність, тобто створення чогось нового, оригінального, дуже важливого.

Вираження цінностей «продуктивного життя», «пізнання» та «суспільного визнання», проявляється у всіх досліджуваних на однаковому рівні, за винятком психологів, які мають стаж роботи більше одинадцяти років. У порівнянні з іншими респондентами, цінності «продуктивне життя» та «пізнання» для них має менше значення.

Разом з тим, у психологів з стажом роботи більше одинадцяти років, цінність «суспільне визнання» набуває більшого значення, ніж у інших досліджуваних, для респондентів має вагоме значення повага до них від людей, колективу та товаришів по роботі. Зі збільшенням стажу роботи зменшуються показники цінностей «продуктивного життя» та «пізнання», а також підвищується значення «суспільного визнання». Вираз цінності «щастя для всіх» має у респондентів, майже однакове значення, окрім психологів з стажом роботи від п'яти до десяти років, у яких воно дещо зменшується.

У психологів зі стажом роботи від одного до чотирьох років, цінність «творчість» набуває значно більшого значення, ймовірно, це пов'язано з початком трудової діяльності. Зі збільшенням стажу роботи спостерігається зменшення цінності «творчість», так як у психологів зі стажом роботи від п'яти до десяти років вона дещо зменшується, а у психологів зі стажом роботи більше одинадцяти років цінність «творчість» є найменш вираженою.

Таким чином, у респондентів з різним стажом роботи, проявляються певні відмінності у вираженні термінальних професійно-значимих ціннісних орієнтацій. Найбільшого значення серед професійно-важливих набуває цінність «цікава робота», а найменшого – «творчість» та «щастя для всіх». Разом з тим найбільш помітні зміни у прояві пріоритетних професійно-значимих цінностей, спостерігаються саме у психологів освітніх закладів, які мають стаж роботи більше одинадцяти років.

Далі проаналізуємо інструментальні професійно-значимі ціннісні орієнтації психологів, які мають різний стаж роботи.

У психологів освітніх закладів, які мають стаж роботи від одного до чотирьох років на першому місці серед інструментальних цінностей

знаходиться «відповідальність», яка становить 74%. Респондентам притаманне почуття обов'язку та вміння дотримуватись слова. Цінність «освіченість» займає четвертий ранг, питома вага якого 68%. Значення цінності «чуйність» досліджувані відводять восьме місце, що складає 56%. «Терпимість до поглядів та думок інших» у респондентів знаходиться на десятому місці, відсотковий вираз якого 53%. Цінність «раціоналізм» займає шістнадцятий ранг, що становить 44%.

Для психологів зі стажом роботи від п'яти до десяти років значення цінності «відповідальність» припадає на третій ранг та становить 66%. На наступному місці, четвертому знаходиться «освіченість», відсотковий вираз якого 64%, тобто, наявність широких знань та високої загальної культури має певне значення в житті респондентів. Наступний ранг, п'ятий займає «терпимість до поглядів і думок інших», що складає 61%. Цінності «раціоналізм» досліджувані відводять дванадцяте місце, питома вага якого 49%. Можна припустити, що для респондентів не завжди та не в усіх ситуаціях характерний прояв дбайливості, розуміння іншої людини, так як цінність «чуйність» знаходиться на чотирнадцятому рангу та становить 46%.

У психологів освітніх закладів, які мають стаж роботи одинадцять та більше років цінність «відповідальність» займає друге місце, відсотковий вираз якого 72%, тобто, досліджуваним притаманне почуття обов'язку. Цінність «освіченість» у респондентів знаходяться на п'ятому рангу, що становить 58%. Наступне місце, шосте займає «чуйність», відсотковий вираз якого складає 62%. Уміння прощати іншим їх помилки, хибні думки чи погляди у досліджуваних, можна припустити, проявляється не завжди, оскільки цінність «терпимість до поглядів та думок інших» припадає на одинадцятий ранг та складає 49%. Значення цінності «раціоналізм» знаходиться на дванадцятому місці.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи отримані результати, з'ясовано, що серед професійно-значимих термінальних цінностей найбільшого значення у психологів набуває цінність «цікава робота», найменшого – «щастя для всіх». У процесі трудової діяльності психологів підвищується ранг цінності «суспільне визнання», поряд з цим, знижується ранг цінності «творчість». Помітне зниження рангу цієї цінності відбувається у психологів закладів освіти зі стажом роботи від 5 до 10 років, найбільш вираженим воно є у психологів освітніх закладів, які мають стаж роботи більше 11 років. Також помітні зміни щодо зменшення значимості цінностей «пізнання» та «продуктивність життя».

Найбільш вираженими серед професійно-значимих інструментальних цінностей

є цінності «освіченість» та «відповідальність», а найменш значимими – «терпимість до поглядів і думок інших», «раціоналізм» та «чуйність». У процесі професійної діяльності у психологів закладів освіти зі стажем роботи від 5 до 10 років дещо підвищується ранг цінності «терпимість до поглядів і думок інших» та «раціоналізм», знижується ранг цінності «чуйність». У психологів зі стажем роботи більше 11 років проявляється підвищення цінності «чуйність», а цінність «терпимість до поглядів і думок інших» та «раціоналізм» зменшуються.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Духовні цінності українського народу / С. М. Возняк, В. І. Кононенко, І. В. Кононенко [та ін.] ; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. 293 с.
2. Максимчук Н.П. Психологические особенности становления ценностных ориентаций будущего специалиста в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис ...канд. психол. наук: 19.00.07. Москва, 2000. 20 с.
3. Міненко О.О. Професійне становлення практичного психолога як система парадигмальних змін. Вісник Харківського Національного Університету. Серія "Психологія". 2002. № 550. С. 209-211.
4. Мороховська У. Л. Розвиток мотиваційних складових професійного самовизначення майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2011. 20 с.
5. Серый А.В, Яницкий М.С. Ценностно-смысловая сфера личности. Учебное пособие. Кемерово: Кемеровский государственный университет, 1999. 92 с.
6. Шерковин Ю.А. Проблема ценностных ориентаций и массовые информационные процессы. Психол. журн. 1982. Т. 3. № 5. С. 135-145.
7. Ямницький О. В. Особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2016. 242.